

3. Дещо про теперішній стан і завдання української етнології. – Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1899. – Т. I. – С. V-XIX.
4. Науковий архів НМІУ. – Ф.Р. – 1260. – оп. 1-доп. – № 28а. – 53 арк.
5. Носів А. Проф. Хв.К. Вовк – як етнограф // Історія археології: дослідники та наукові центри. – Археологія і давня історія України. – Вип. 9. – К., 2012. – С. 14-16.
6. Радієвська Т. М. Роль Федора Вовка у становленні вітчизняного палеолітознавства // Український музей. – Київ, 2003. – С. 53–58.
7. Радієвська Т. М. Трипільська культура у науковому доробку Хведора Вовка // Національний музей історії України. Тематичний збірник наукових праць. – К. : «Фенікс», 2011. – С. 215-224.
8. Радієвська Т.М. Археологія у науковому доробку Хведора Вовка, матеріали його досліджень у зібранні Національного музею історії України // Історія археології: дослідники та наукові центри. – Археологія і давня історія України. – Вип. 9. – К., 2012. – С. 213-219.
9. Российский этнографический музей. [Електронний ресурс] // Сайт Російського етнографічного музею (текст) – Режим доступу: <http://ethnomuseum.ru/kollekcii-po-kulture-evreev-ashkenazov>.
10. Российский этнографический музей. [Електронний ресурс] // Сайт Російського етнографічного музею (текст). – Режим доступу: <http://ethnomuseum.ru/kollekcii-po-narodom-belorusii-ukrainy-moldavii>.
11. Руденко С.И. Памяти Федора Кондратьевича Волкова (к пятидесятилетию со дня смерти) // Археологические вести № 10. – 2003. – С. 361-366.
12. Сакада Л. Федір Вовк і Володимир Антонович (до історіє взаємин) // Український історик. – Т. 1-4 (136-139). – Рік XXXV. – Нью-Йорк-Торонто-Київ-Львів-Мюнхен, 1998. – С. 157-165.
13. Скрипник Г. Народознавчий доробок Хведора Вовка // Федір Вовк. Сторінка наукової спадщини та бібліографія праць. Передмова. – К., 2002. – С. 5-15.
14. Станіцина Г.О. Забуті сторінки з історії першого міського музею в Києві (за архівними документами НА ІА НАНУ) // Музейні читання. – Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – К., 2010. – С. 14-30.
15. Стебницький П. Спомини про Хведора Кіндратовича Вовка // Наша Україна. – Ч. 2. – 1918. – С. 143-148.
16. Сумцов М. Академік Хведір Кіндратович Вовк // Наука на Україні. – № 2. – Харьков, 1922. – С. 174-176.
17. Тихонов І.Л. Ф.К. Волков в Санкт-Петербурзі // Історія археології: дослідники та наукові центри. – Археологія і давня історія України. – Вип. 9. – К., 2012. – С. 302-309.
18. Франко О. О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К., 2000. – 378 с.

Список скорочень:

НТШ – Наукове товариство ім. Т. Шевченка
 НМІУ – Національний музей історії України

Анатолій Трембіцький

старший науковий співробітник, заступник директора
 з наукової роботи Державного історико-культурного
 заповідника «Межибіж»
 м. Хмельницький

ДО ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ СКРИНЬОВИХ ГРОБІВ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОГО ТА СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті висвітлено історію знахідок та дослідження українськими та іноземними археологами кам'яних скринькових гробів на теренах Західного та Східного Поділля наприкінці XIX – ХХІ ст.

Ключові слова: археологія, «кисти», кам'яні скринькові гроби, Західне Поділля, Східне Поділля.

Археологія, – як пише знаний український археолог Я. Пастернак, – це «наука про найстаріші часи людства та його культури, про які не було ще писаних історичних відомостей». Основним «завданням археології є досліди над розвитком культури в праісторичні та ранньоісторичні часи на підставі матеріальних пам'яток старовини, знайдених чи викопаних із землі» [21, с. 369]. Археологічні дослідження свідчать про те, що в добу енеоліту на Волині, Галичині та Поділлі жили місцеві хліборобські племена з надбужською культурою, які сильно розвинули крем'яний промисел (*Cananite*). Їхні кинджали, пилки, серпи й списи, старанно оброблені по всій поверхні, шляхом товарообміну широко розходилися по території нинішньої України і Польщі [23, с. 381]. Проте в другій половині III тис. «спокійне співжиття надбужьких і трипільських «подолянів» було стурбоване емігрантами з перенаселеної та знищеної льодовиком Північної і Центральної Європи [19]

– північними «довгоголовими племенами нордійської раси» з мегалітичною культурою [23, с. 381]. Носії мегалітичної культури, тобто «поморської культури неолітичної доби, прикметною гробами, побудованими з великих кам'яних плит (*мегаліти*) та керамікою нордійського типу» принесли на Західне та Східне Поділля «глиняний лійкуватий посуд (*«поховання кістякові»*) та кам'яні «скринькові гроби» з кулястими амфорами» [16], тобто «принесли з собою звичай хоронити своїх покійників у скринях, складених з великих кам'яних плит» [19].

Нордійські племена зайняли Південну Волинь, Західне Поділля, дісталися Східного Поділля (*Домниця, Загнітків, Токарівка*), Київщини (*Лосятин*) і Буковини (*Долішній Городник, Гранічешті*), де ховали скорчених покійників у родинних гробницях із кам'яних плит (*«скринькові гроби»*), «під могильним насипом, даючи їм страву на той світ у яйцюватих горщиках із ритим, біло-інкрустованим геометричним орнаментом, пізніше – в кулястих амфорах, до того – крем'яну й кам'яну зброю, бурштинові намистини й кістяні пряжки до ременів». На Східній Волині (*Високе, Кикова, Нова Синява біля Літина, Скоблів, Ульвівок*) трапляються й тілопальні поховання в кам'яних скринях (*скринькових гробах*) [23, с. 381]. Цієї ж думки притримується відомий археолог Я. Пастернак, який пише: «Дещо пізніше з'явилося на Західному Поділлі нордійське хліборобське плем'я, що прийшло з далекої, польодовиковими пісками вкритої півночі, приваблене в Подністров'я урожайним подільським чорноземом та багатством трави для їх худоби. Своїх покійників ховало це плем'я у скринях, складених з великих кам'яних плит». Такі «кам'яні скринькові гроби», що «правили за родинні гробниці-усипальниці» в кам'яних скринях, чи без них, з тілопокладаннями (*кістницями*), виявлено у кільканадцятьох місцевостях Західного Поділля [24, с. 77].

Варто також відзначити, що Приленська археологічна експедиція Інституту мови, літератури та історії Якутської філії Сибірського відділення АН СРСР у 1981-1983 рр. під час археологічних розкопок у тайзі на вершині однієї з прибережних терас у долині правої притоки Лени – річки Диринг-Юрях (з якутської – «Глибока річка»), у 140 км вище Якутська, виявила поховання стародавніх людей в спеціально споруджених для цієї мети кам'яних ящиках («кам'яних скринькових гробах»). На площі більше 200 м² було розкрито п'ять плиткових поховальних камер (дно однієї з них було вистелено різнокольоровими лускотами кварцитів). Дослідження показали, що вік комплексу поховань визначається в 3,5 тис. років. У першій кам'яній камері похований хлопчик 10-12 років, оточений дуже коштовними прикрасами з нефриту, зброєю з каменя і кістки. В наступній з правильно зложених вапнякових плит – поховальній камері виявлено групу скелетів дорослих людей і більше 100 цінних предметів (окам'янілий пучок стріл у стілому колчані, персні з нефриту, ювелірно оброблені вироби з каменя, рогу і кістки). На деяких кістках збереглися характерні сліди. Зокрема, на одній з кісток виявлено перелом, що правильно зрісся, – це вказує на досить високий рівень медичних знань у стародавніх мешканців Диринг-Юряху. Відмічено сліди поранень на кістках черепа, нижніх кінцівок, на окремих хребцях. Сліди стріл, випущені в спину з близької віддалі (саме така специфіка цілого ряду пошкоджень на останках кісто деяких похоронених), свідчать, що тут у давнину сталася трагедія – здійснено обряд жертвоприношення людей, які мали б супроводжувати знатного покійника в якості слуг в потойбічному світі [9, с. 377]. При подальших розкопках археологи виявили сліди людей палеолітичного періоду, що свідчило про те, що «кам'яні скринькові гроби» немов би врзалися в більш стародавні шари дюктайської культури (біля 10-35 тис. років). Було виявлено кам'яні знаряддя носіїв цієї культури старокам'яного віку, мисливців на викопних тварин льодовикового періоду, перших поселенців Америки [9, с. 378].

Наукове археологічне вивчення території Західного та Східного Поділля було започатковане в національній українській історичній науці влітку 1883 р. видатним ученим В. Антоновичем. Наприкінці XIX ст. – 20-ті роки XX ст. були проведені численні розвідки й обстеження, такими добре знаними археологами-дослідниками як Є. Сіцинський, К. Широцький, М. Рудинський, В. Геринович, О. Ольжич (Кандиба) та ін. Працювали десятки археологічних експедицій різних академічних установ, музеїв і краєзнавчих товариств. Зусиллями цих подвижників, а найбільше знаного історика, археолога і краєзнавця, подолянина Євфимія-Сіцинського, на ниві археології було здобуто досить значний матеріал про різнопланове життя населення подільського краю від найдавнішої доби, зокрема й про кам'яні скринькові гроби на Західному та Східному Поділлі [36]. Результати своїх археологічних досліджень кам'яних скриньок-гробниць Є. Сіцинський опублікував у працях «Случайные находки. Минувшим летом, возле деревни Кептинец...» (1901) [31, с. 30-31], «Археологическая карта Подольской губернии» (1901) [33, с. 24-25, 67, 109], «Матеріали до археології Західного Поділля: Кам'яні скринькові гроби на Західному Поділлі» (1930) [35]. А також, 3 жовтня 1926 р. виступив із доповіддю «Археологічні розвідки на Кам'яниччині за минуле літо» на засіданні Наукового товариства [32], де відмітив, що найбільш цінною знахідкою експедиції 1926 р. є «скриньковий гріб» (часів енеоліту) відкритий в с. Велика Мукша [38]. До проблеми дослідження кам'яних скринькових гробів Західного та Східного Поділля і Східної Волині зверталися в своїх працях В. Гребеняк (1915) [7], В. Данилевич (1925) [8], Я. Пастернак [22; 23; 24; 31], О. Цинкаловський [14], І. Свешніков [29; 30] та інші.

Є. Сіцінський в своїх працях зауважує, що перші відомості про кам'яні скринькові гроби на Східному Поділлі були одержані під час археологічних розкопок двох курганів з похованнями культури кулястих амфор біля с. Токарівка (*Жмеринський р-н, Вінницька обл.*) [34, арк. 7]. У першому кургані розкопаному в 1886 р. під насипом була відкрита скриня-гробниця з кам'яних плит, в середині якої знайдено дві шліфовані кам'яні сокирки. В другому – розкопаному в 1889 р. знайдено дві вертикальні кам'яні плити, прикриті зверху горизонтальною кам'яною плитою, в середині цього кам'яного скринькового гробу знайдено дві шліфовані кам'яні сокирки, черепки і залишки дерева. Із гробу в сторону йшов хід, як вважають деякі науковці, в печеру, але його не досліджено [33, с. 24-25]. Польський дослідник бронзової доби Т. Сулімірський в праці «ScytowienazachodnimPodolu» пише, що амфора з цього поховання була висотою 11 см, діаметром вінчика 6,7 см, діаметр дна 6 см, має випуклий тулуб, плоске дно, два вухка на плечиках та шийку, яка розширюється доверху. Під верхом вінчика простежується ряд наскрізних отворів, а шийка та верхня частина тулуба амфори прикрашені рядами вертикальних прокреслень і подвійним заглибленим зигзагом [29, с. 54]. Проте, знаний український археолог І. Свешніков у праці «Культура шаровидних амфор» (1983) пише, що знахідки скринь-гробниць біля с. Токарівки слід віднести до «не сповна достовірних» [29, с. 53].

Наприкінці XIX ст. селяни біля с. Домниця (*Котовський р-н, Одеська обл.*) розкопали могилу з метою віднайти там скарб, але «в могилі знайшли кістки людини, обложені каменями, кістки були засипані, а камені забрали на криницю» [34, арк. 7].

На старому кладовищу в урочищу Шашків біля с. Загнітків (*Кодимський р-н, Одеська обл.*) шукачі скарбів знаходили на високому місці, над яром, «скелети, обложені кам'яними плитами» [34, арк. 7]. На жаль, – пише Є. Сіцінський, – ця місцевість дуже «перекопана шукачами плит і розорена» [33, с. 67], тому про ці «знахідки нема можливості сказати, чи то були дійсно скринькові гроби» [34, арк. 6].

Весною 1900 р. біля с. Кептинці (*приєднано до с. Голосків, Кам'янець-Подільський р-н*), мешканець села Химчак знайшов при оранці свого поля кам'яний скриньковий гріб. Плуг зачепився за камінь, і селянин хотів викопати той камінь і викинути його із землі. Став розкопувати і побачив, що то велика кам'яна плита. Зацікавившись цим, став більше розкопувати, і виявилось, що плита покриває щось ніби скриню, обложену зо всіх боків великими плитами з вапняку, «довжиною біля 2 арш. при товщині в $\frac{1}{4}$ арш.» (*аршин = 71,12 см – авт.*). За допомогою інших селян Химчак підняв верхню плиту і став викидати м'яку, рихлу землю, що наповняла скриню. В гробниці на глибині до двох аршин було «знайдено два кістяки, глиняні горшки», на жаль, розбиті при розкопках, і дві кремінні відполіровані сокирки-клинці. Докопавши до дна гробниці, вимощеного каменем, і «не знайшовши ніякого скарбу», селяни скинули в яму раніш «викопану землю з побитими кістками та горшками» [34, арк. 5]. Через декілька днів після того, Є. Сіцінський дізнався про знахідку і разом із М. Яворовським виїхав на місце знахідки, де обстежив «гріб і місцевість». Під час археологічної розвідки було встановлено, що кам'яний скриньковий гріб знаходився на «високій рівній місцевості, трохи похилій до р. Смотрич». Над гробом «не помітно було ніякого насипу чи могили (кургану). Довжина кам'яного скринькового гробу видовженого на південний захід всередині складала 178 см, ширина 89 см і глибина до 142 см. Із знайдених двох кремінних сокирок-клинців, один селянин Химчак одну розбив на огниво (*кресало – авт.*), а другу, довжиною 8 см, шириною 3-2,5 см і товщиною 1,5 см, передано до археологічного відділу Давньосховища [31, с. 30-31; 33, с. 109; 34, арк. 5-6].

На початку XX ст. під час проведення військовими земляних робіт під Жванцем (*Кам'янець-Подільський р-н*) віднайдено підплитове поховання культури кулястих амфор [2, с. 46; 6].

Газета «Киевское слово» (1901) повідомила, що мешканець с. Тартак (*Жмеринський р-н, Вінницька обл.*), «оручи на полі, зачепив плугом за камінь» і зацікавившись цим, селянин «розкопав те місце і знайшов під каменем яму, обложену каменями, а в ямі два скелети і глиняні горшки». Голова Археологічної Комісії при Вінницькій міській управі, відомий подільський краєзнавець та археолог І. Шипович провів археологічну розвідку місцевості і знайденої скриньки-гробниці та встановив, що «розкопана яма уявляла собою подовгастий чотирикутник, обложений кругом плитами вапняку, а дно вилложено мілким щебенем». Яма була перекрита «кам'яною плитою, а над нею лежав шар землі в $\frac{1}{4}$ арш. товщини (*0,2 м – авт.*)». Всередині гробниці знаходилося два чоловічі скелети у випростаному стані, що лежали лицем вверх: один скелет лежав головою на схід, а другий – на захід. Біля «голови одного з них стояло дві глиняні посудини», а біля «голови другого одна посудина меншого розміру» [34, арк. 6]. Одна з виявлених кулястих амфор потрапила до Вінницького обласного краєзнавчого музею. Її висота складала 24,5 см, діаметр вінчика 11,5 см, діаметр плоского дна – 9 см. Шийка посудини була прямою, її плечики прикрашав орнамент із ліній та груп вертикальних відтисків шнура, а на плечиках було 4 вухка [35, с. 29-30].

У серпні 1926 р. біля с. Велика Мукша (*нині с. Велика Слобідка, Кам'янець-Подільський р-н*), робітниками при розробці кар'єру піску по залізничній лінії від Кам'янця до с. Устя над Дністром, знайдено кам'яну «кисту», або кам'яний скриньковий гріб. Зокрема «робітники вибрали стінку кар'єру на 15-тій верстві від

Кам'яця, під самим селом» і «в тій стінці недалеко від поверхні землі на рівні проложених тут рейок надбали кам'яні плити, що стояли насторч і були прикриті одною великою плитою, що лежала в землі плазом». Знайдене каміння перешкоджало дальшим роботам, тому робітники зняли землю на верхню плиту, підняли її побачили, що «то ніби довга скриня, обложена з чотирьох боків плитами». Скриня-гробниця була наповнена землею, тому робітники зняли верхню плиту і бокову стінку скрині, що виходила на рейки, «стали викидати зі скрині землю і знайшли там людські кості, горщики і кремінні виглажені клинці (*сокирки – авт.*). Всю землю і все, що було в скрині, викинули без уваги, щоб скоріше знайти які скарби, але скарбів не знайшли, а горщики і кремінні клинці розібрали поміж собою». Професор О. Красівський поблизу села робив геологічні дослідження і, довідавшись про знахідку, разом із ректором ІНО В. Гереновичем, керівником науково-дослідної кафедри І. Любарським, завідувачем історико-археологічного музею А. Неселовським і хранителем музею Є. Сіцінським виїхали «на місце знахідки кисти, обдивилися все і було зроблено обміри й знято фотографії». Оглядом місця знахідки і в розмовах із робітниками було встановлено, що в кам'яному скриньковому гробу «крім кісток людських» було ще й «4 горщики і 5 кремінних добре вигладжених клинців». Крім того «за скринєю, біля вузького південного боку, був в землі також кістяк в скорченому положенні і коло нього 2 кремінні, також добре виглажені клинці» [34, арк.3]. На жаль, встановити як «лежали кістяки – не можна було довідатись від робітників». Проте вдалося дізнатись, що на «самім споді скрині в одному /південно-західнім/ кутку зосталося трохи землі, що не була зрушена робітниками», де в ході подальших розкопок було виявлено, що в «кутку коло східної стінки лежала частина скелета: позвонки й ребра; черепа не було, певно він був розбитий раніше, коли робітники викидали землю; кості рук і ніг також були зрухані і в цілості їх не було тут». Таким чином було встановлено, що «в скрині було два скелети, а третій зовні скрині». По огляді місця, обміру й орієнтації виявилось, що місце, де знайдено «кисту», «високе, нічим не відзначалося на поверхні землі, ніякої могили (кургану) тут не було», а скриньку-гріб обложено «плитами з лупакового місцевого вапняку». Скриньковий гріб своєю довжиною направлений з півночі на південь і залягав від поверхні землі до верхньої плити на 50 см. У середині гріб мав довжину 158 см, ширину 73 і глибину 78 см, а верхня плита мала довжину 190, ширину 85-100 і товщину до 23 см. Бокові стінки скриньки довгі вузькі, зложені з двох плит товщина 15-20 см, добре пристосованих одна до одної: південна бокова стінка була з двох плит, а північна – з одної. Спід гробу вимощений з невеликих плит. «Всі кості, а власне шматочки, – пише Є. Сіцінський, – костей «дуже потрошених», «4 кремінці, два горщика і один фрагмент якоїсь посудини малої взято до музею». При огляді місця знахідки вдалося взяти в робітників «один великий крем'яний клинець (*сокирку – авт.*)». Пізніше, зважаючи на прохання Є. Сіцінського, один із робітників приніс до історико-археологічного музею «3 клинці, 2 горщики – один більший і другий менший, обидва з відбитими кресами – і череп'яний фрагмент – ніби низ якоїсь підставки, може до миски чи чашки». Всі кремінні клинці-сокирки дуже добре вишліфовані «зо всіх боків» і «слідів одбоїн майже не видно» [347, арк.4], «досить тонкі, не такі, як звичайно бувають кремінні клинці-сокирки шліфовані не зо всіх боків». Їх форма «дає враження, ніби це не бойове або робоче знаряддя, а якесь ніби – для «параду», можливо жертвоне знаряддя. «Горщики зроблені без гончарського кружала з темно-сірої глини, випалені добре». В обох горщиках «креси /верх/ відбиті». Більший горщик «без крес виглядає як кругла куля» і має «висоту 15,5 см, діаметр дна зовні 9 см, діаметр самої більшої випуклості посередині 16,5 см і діаметр звуження наверху приблизно 9 см». Вверху на горщику «було 4 вушки, але одно відбито, і тепер 3 низеньких гузовидних вушки. На верхній частині горшка орнамент видушений півкружками так, що виходить ніби риб'яча луска. Коло шейки горщика, нижче йде кругом рядок, що складається з трьохкутників і межі ними висять ніби фестони». Другий горщик менший, «вверху креси також відбито» і має «висоту 8 см, діаметр дна ззовні 7,5 см, діаметр найбільшої випуклості 10,3 см. Вушко зосталося одно, воно такого фасона, як вушки більшого горщика. Орнамент теж такий, як на більшому горшкові. Фрагмент третьої посудини виглядає так, що то ніби низ якоїсь миски або чашки» [34, арк. 5].

В 1948 р. біля с. Круті Броди в напрямку с. Баранівка (*Ярмолинецький р-н*) трипільська експедиція під керівництвом Т. Пассек виявила в «кам'яному ящику поховання з посудиною і двома кам'яними сокирами» [20].

Під час оранки поля північно-західніше с. Завовк (*нині частина смт Летичів*) селяни натрапили на кам'яний скриньковий гріб, що складався з чотирьох вертикально вкопаних плит, накритих зверху ще однією. Археолог О. Приходнюк у статті «Мегалітична куляста амфорка з с. Завовк Хмельницької області» (1970) пише, що віднайдений всередині гробу кістяк «супроводжувався різноманітним інвентарем (сокири, посуд тощо)», а до Хмельницького обласного краєзнавчого музею була передана «лише одна посудина – куляста амфора» [27, с. 206-207]. Амфора – ліпна, тонкостінна з плоским денцем, сірого та від нерівномірного випалу місцями чорного кольору. Вінця і верхню частину її тулуба відбили першовідкривачі при відкритті поховання. Висота посудини (без урахування вінця) складала 19,5 см, діаметр денця – 8,5 см, а максимальна

ширина тулуба – 24 см. У верхньому секторі тулуб орнаментований горизонтальними рядами прямих і підтрикутних давлень. Первинно на плічках було три або чотири невеличких вушка, з яких збереглися лише два. На думку О. Приходюка, амфору з цієї гробниці варто віднести до другого типу першої форми Волино-Подільської мегалітичної кераміки [13, с. 196-197].

В урочищі «Орлів горб» на лівому березі Південного Бугу біля с. Горбасів (*Летичівський р-н*) у 1973 р. виявлено класичний поховальний об'єкт культури кулястих амфор – мегалітичну усипальницю (*кам'яний скриньовий гріб – авт.*) з кістяками п'яти небіжчиків, похованих у зібганому стані, поряд із ними віднайдено три невеликі щедро орнаментовані кулясті амфори з циліндричними шийками і кулястими тулубами та фрагмент орнаментованої кістяної пряжки. Прямокутна скриня-гробниця розмірами 1,2×1,95 м була збудована з великих плоских сумлінно підігнані між собою вапнякових плит товщиною 0,17-0,2 м і була орієнтована з північного заходу на південний схід. На глибині 0,28-0,40 м від поверхні гріб перекривали декілька довгих плит товщиною 0,12-0,17 м, що лежали поперек гробниці, з нахилом у південно-східний бік. Дно скрині-гробниці на глибині 1,53 м від сучасної поверхні встеляли плити товщиною 0,11 м. У гробниці лежали спрямовані головами на північний захід скорчені три дорослих та два дитячих кістяки [15].

На початку 70-их років ХХ ст. біля с. Зайчики (*Волочиський р-н*) було віднайдено кам'яний скриньовий гріб, а повторні археологічні розкопки цього поховання в традиційній скрині-гробниці в 2011 р. провів подільський археолог В. Захар'єв [10, с. 23].

Восени 2011 р. співробітники Хмельницького відділу дочірнього підприємства «Подільська археологія» державного підприємства «Охоронна археологічна служба України» В. Захар'єв, Я. Михайловський та Д. Нуров дослідили в урочищі «Долина Коханів» біля с. Лятка (*Старосинявський р-н*) оригінальне поховання подільського типу культури кулястих амфор [10, с. 4]. Скриню-гробницю перекривали три вапнякових плити з незначним ухилом на схід, а наймасивнішою була центральна – довжиною 2,14 м, шириною 1,49 м, товщиною 12-23 см. Проведеною ними археологічною розвідкою було встановлено, що східна підпрямокутна (1,24×0,5-0,54×0,1-0,19 м) і західна – обеліскоподібна (1,12×0,54×0,28 м) плити були зміщені з первинного місця першовідкривачами, які виявили в скриньовому гробу кістки людини та фрагменти чорного горщика культури кулястих амфор, плечики якого густо вкривав лускоподібний орнамент у вигляді трикутників, що чередуються з подвійними звисаючими смугами (фестонами). Орієнтована по лінії схід-захід центральна плита залягала на глибині 0,45-0,48 м від рівня сучасної поверхні [10, с. 10]. На думку вітчизняних науковців Т. Рудич та О. Козак, ці поховання залишили по собі «представники групи, де домінують доліхокранні черепи» [28].

Попадалися кам'яні кисти, тобто кам'яні скринькові гроби, також і на Бойківщині, Волині та Київщині [25]. Так, знаний український археолог Я. Пастернак у статті «Бойківщина у глибині віків» пише, що під «кінець неоліту приблизно в часі 2000-1800 до Хр.» закінчилося спокійне життя місцевого населення, адже із Західної та Північної Європи сюди «прийшла група емігрантів, яка принесла звичай хоронити покійників у скринях із кам'яних плит. Такі «скриньові» гроби відкопано ще в 1880-их р. біля с. Задеревач (*Стрийський р-н, Львівська обл.*) та Лавочне (*Сколівський р-н, Львівська обл.*)». Згодом емігранти «розпилились» у місцевому населенні і, на жаль, «не залишили жадних видимих слідів у його культурі» [22, с. 8-9].

Біля с. Стрільче (*Городенківський р-н, Івано-Франківська обл.*) виявлено один із найбільш крупних ґрунтових могильників, що містив 12 поховань у кам'яних скринях. Зокрема скриня-гробниця ІІІ могильника містила поховання дорослої людини, біля голови якої стояла невелика амфорка, перед грудною кліткою лежав крем'яний відщепок, між ребрами – уламки мідного кільця, бурштинові підвіски і намистини, а на дні посудини – крем'яне вістря для стріли [26].

Відомий український археолог О. Цинкаловський в праці «Матеріали до археології Володимирського повіту» (1937) звертає увагу на те, що складовою тематичної групи «поховальні пам'ятки та їхні елементи» в археології Волині є терміни «могильник, цвинтарище, самітні могили, могили зі скорченими кістяками, скринькові гроби, скелетові гроби, ямовий гріб без кам'яної обстави (Зимно), тілопальний гріб, тілопальне-цвинтарище кам'яний топірець передісторичні культури археологічні кераміка типу пугарів із лійковатими шиями» [14]. На його думку, саме Східна Волинь (*Дубеничина, Крем'янецьчина, Рівненщина*) в добу енеоліту (2500-1800) була досить густо заселена хліборобським плем'ям, яке розвинуло крем'яне виробництво (*надбузька культура*), але невдовзі там з'явилися емігранти з Подніпров'я і Галичини (*трипільська культура*), зі Шлезьку (*волютова кераміка*) та з Північного Заходу («кам'яні скринькові гроби») [4].

В 30-ті роки ХХ ст. працівник Волинського музею (*Житомир*) І. Ф. Левицький дослідив ряд об'єктів культури кулястих амфор – поховання в кам'яних скринях на теренах Житомирської області. Зокрема, мегалітичну гробницю – дольмен, який складається з двох вертикальних плит, покритих зверху вертикально покладеною плитою в с. Суємці (*Баранівський р-н*). Зокрема в похованнях № 1, 2 було віднайдено поряд із кістяками кулясті амфорки аналогічні посудинам із поховання біля с. Завок (*Хмельницька обл.*). Археолог

провів дослідження кам'яних скринь-гробниць прямокутної форми (близько 0,8×1,7 м, висотою 0,6-0,9 м) біля с. Високе (*Черняхівський р-н*), Кикова (*Новоград-Волинський р-н*), Колодяжне (*Романівський р-н*), Сколобів (*Володарсько-Волинський р-н*), що склалися з багатьох (до 10) поставлених на ребро плит і окремо добудованим входом, покритих кількома горизонтальними плитами. Серед них найцікавішим похованням цієї культури є гробниця прямокутної форми (1,28×2,26 м) поблизу с. Колодяжне, яка орієнтована з заходу на схід. Вона збудована з 10 поставлених на ребро кам'яних плит, щілини між якими закладені дрібними плитами і замазані глиною, а перекрита трьома масивними плитами. Дно викладене тонкими гнейсовими плитками, покритими глиняною долівкою, на якій в кількох місцях збереглися сліди червоної вохри. Зі східної сторони до основної поховальної камери прилягав вхід – «сіни» прямокутної форми. Центральне місце в скрині-гробниці займав кістяк чоловіка у сидячому положенні, з обох його боків лежали в скорченому положенні кістяки двох жінок, а біля них знаходилося по два кістяки дітей, в їх ногах, біля входу в поховальну камеру, лежали скорчені кістяки хлопця та молодшої жінки, а в «сінях» ще один скорчений кістяк чоловіка. Усі кістяки, крім чоловічого центрального, зберегли сліди червоної вохри. Усі небіжчики були поховані в гробниці одночасно і мають, крім кістяка чоловіка біля входу в гробницю, споріднені антропологічні риси. На думку І. Левицький, у гробниці поховано знатного чоловіка, можливо, вождя чи начальника роду, разом із його жінками та дітьми. Поховальний інвентар складався з фрагментів кераміки, крем'яних сокир, долота, відщепів, кістяної шпильки, намиста з зубів кабана і щелепи свині. Дослідником також обстежено кам'яні скриньові гроби, що були вкопані в ґрунт і нічим не були відмічені на поверхні біля с. Анета (*Новоград-Волинський р-н*), Збраньки (*Овруцький р-н*), Старий Миропіль (*нині частина смт Миропіль, Романівський р-н*). Поховальний інвентар у цих кам'яних скриньових гробах подібний до інших поховань волинської мегалітичної культури. Проте скрині-гробниці біля с. Анета і Сколобів були овальної форми, орієнтовані зі сходу на захід, а північна стінка, як правило, вища і масивніша за південну. Крім того під чоловічим кістяком в гробниці біля с. Анета виявлено скупчення деревного вугілля, а також цілий кістяк свині [1].

Але на сьогодні все ж найбільше кам'яних скриньових гробів виявлено на теренах Тернопільської області. Так, скриньові гроби знайдено в 1827 і 1876 рр. у с. Берем'яни (*Бучацький р-н*) [34, арк. 7]. Кам'яні гроби «правили за родинні гробниці», адже в одній із кам'яних скринь було поховано п'ять осіб разом. «При додаткових, пізніших похованнях кості попереднього покійника відсувано, разом з його могильним вирядом, набік і на його місце кладено нового покійника» [24, с. 77].

У кам'яній скрині-домовині віднайдені в с. Увисла (*Гусятинський р-н*) [24, с. 77; 34, арк. 7], «лежала жінка, а в її ногах були складені на купу кістяки чоловіка й жінки, разом із глиняним посудом та крем'яним приладдям». Це поховання, як і поховання в с. Берем'яни, – на думку Я. Пастернака, – вказує на родово-патріархальний лад у цього зайшлого на Поділля племені» [24, с. 77].

У м. Хоростків (*Гусятинський р-н*) знайдено курганні поховання доби ранньої бронзи. Зокрема польський археолог Готфрід Оссовський в ході розкопок у 1889-1892 рр. віднайшов «кам'яні гробниці у вигляді продовгуватих скриньок, виготовлених із шести великих кам'яних плит, безліч дрібних плит, вбудованих у ґрунт», які, на його думку, «датуються до нашої ери» [34, арк. 7; 39]. Крім того, в 1868 р. у місті «розкопано могилу з двома скелетами у сидячій позі, біля них – 3 сокири, крем'яне долото, 2 глиняні горщики» [39].

На «кам'яній скриньковий гріб» натрапив у с. Городниці (*Гусятинський р-н*) археолог М. Марків у 1925 р. під час «орання на горбі від сторони Воеводинець. У скрині лежав кістяк дорослого чоловіка, обрядово скорчений, на ньому лежала кістяна клямра до пояса, а збоку стояв горщик, колись із стравою «на той світ». Від подільського посуду горщик різнився тим, що його орнамент був ритий, не мальований, та ще інкрустований білим порошком з перепалених кісток, змішаним з живицею». Подібні «скринькові гроби» були відкопані в селах Коцюбинці, Увисла, Чернокінці, м. Хоростків [19].

Загальний тип скриньових гробів Західного Поділля, що віднайдені в селах Глещави, Підгайчики, Семенів (*розкопки проводив В. Деметрикевич у 1900 р.*), – урочище Грушівка біля с. Зеленче (*об'єднане з с. Семенів*), Коцюбинці (*села Гусятинського р-ну*) [34, арк. 7], Голігради [5] і Кошилівці (*села Заліщицького р-ну*), Улашківці (*Чортківський р-н*), Чернокінці (*с. Великі Чернокінці, Чортківський р-н*), Застава Тернопільської Юстинів Теревовлянського повітів (*ідентифікувати села не вдалося – авт.*) досліджено найкраще [34, арк. 7], що дає науковцям можливість вивчити культуру, історію, територію розселення племен у період міді. Кам'яні «кисти» знаходили випадково і в інших місцевостях Західного та Східного Поділля, але «відомості про такі знахідки часто дуже неякісні, недокладні» [34, арк. 5] і «при відсутності тут археологічної організації такі знахідки зоставалися не розсліженими (*дослідженими – авт.*), або зовсім зоставалися невідомими для науки» [34, арк. 7].

На пізньому етапі розвитку верхньодністровської, а також подільської групи, практикувалися ґрунтові могильники. Зокрема в «ґрунтових некрополях подільської групи похованих укладали в прямокутні або трапецієподібні скрині-гробниці, збудовані з кам'яних плит, що вказує на традиції попередньої культури ку-

лястих амфор» [26]. Як правило, скрині-гробниці будувалися в землі з кількох великих кам'яних плит: «двох довгих бічних, двох коротких поперечних, одної довгої спідньої і одної довгої верхньої, що покривала скриню, і таким чином кам'яний скриньковий гріб трохи подібний до теперішньої дерев'яної труни». В середині таких скринь знаходили 2-3 скелети в скорченому виді, а часом у витягнутій позиції. Іноді в скринькових гробах спостерігався обряд трупопалення» [34, арк. 7-8].

На ранньому етапі розвитку «поховальний інвентар досить рідкісний і одноманітний – керамічні посудини, крем'яні і кам'яні сокири», а на середньому і пізньому етапах – «поховальне придане стає численнішим та різноманітнішим: кераміка, різні кам'яні, крем'яні, кістяні вироби, мідні та бронзові предмети озброєння, прикраси, а також прикраси з бурштину» [26]. Зокрема археолог В. Гребеняк пише, що в кам'яних скринькових гробах «знаходили кремінні сокирки», «прикраси з кості й бурштину» і глиняний посуд, що «має особливий характер: вироблений він з горної глини без уживання гончарського круга; дно в посуді часто не плоске, а кулясте; наверху посудини вушка у виді гузоватого наростку; орнамент ритий з лукових ліній, що часто виглядає як риб'яча луска» [7, с. 1-17].

Розкриваючи діяльність одного з «кращих дослідників і знавців європейського енеоліту свого часу» [18, с. 23], Л. Винар пише, що Олег Кандиба «установив безперечно тісний зв'язок між культурами мальованої кераміки на Україні і в Південно-Східній Європі» [3, с. 65], а Д. Павлів зауважує, що «порівняльний аналіз вивченого матеріалу підтвердив і припущення Кандиби про безсумнівний зв'язок «культури мальованої кераміки» в Україні та у Південно-Східній Європі» [18, с. 16]. Сам же О. Кандиба (1934) [11, с. 141; 12] стверджував, що розвиток української мальованої кераміки «є безперервний, органічний і безсумнівну дуже довгий» і вона «найближче споріднена з молдавською та семигородською і творить разом із ними вищу спільноту: українсько-румунську область». Поза тим про північні впливи свідчать сокири з сочкватим перерізом та криві ножі, з культурою станцій на дюнах і катакомбових гробів – посуд есуватого профілю, зроблений відтисками обвинутої нитки» [17, с. 141-142]. В дискусії після доповіді І. Борковський зауважив, що «подільські скринькові гроби» з'явилися, мабуть, одночасно із культурою мальованої кераміки», а не пізніше неї [3, с. 17; 11, с. 54].

В основному культура кулястих амфор, територія поширення якої охоплює Польщу, Словаччину, Східну Німеччину, Україну і Чехію, відома за похованнями в кам'яних скринькових гробах, що дало їй назву – волинська мегалітична культура. Проте знаний дослідник Хв. Вовк зважаючи на те, що такий тип поховання «в кам'яних скринях найбільше за все попадався на Поділлі і Галичині», «пропонував називати його подільсько-галицьким» [17, с. 144]. Але досі такі археологічні пам'ятки племен культури кулястих амфор, як «кисти», не добре досліджено археологами, адже їх завжди «знаходили випадково, вони в більшості випадків нічим не означаються на поверхні землі й попадаються поодинокі». Як правило їх знаходили «селяни при оранці, або каменяріта грабарі, і завше знахідчики руйнували знахідки, і археологам приходилося тільки констатувати ту руйнацію» [34, арк. 8]. Поховання культури кулястих амфор виявляються лише випадково, і відомості про них залишаються лише фрагментарними, адже над кам'яними скринями (кам'яними скриньковими гробами) не збереглися, а можливо і не було, ніяких зовнішніх позначень. Щодо народу якому вони належать, – це питання й досі по-різному вирішують археологи. Зокрема, німецький археолог М. Еберт вважає, що кам'яні скринькові гроби на Західному та Східному Поділлі залишили прийшла плем'я норманів – «германців». Український археолог В. Данилевич пише, що «правдивіше є думка тих вчених, що вони визнають людність «кист» за слов'янську» [8, с. 33]. А деякі археологи відносять їх «до часів до часів раннього неоліту». Тобто, до якого часу неолітичної доби належать кам'яні скринькові гроби Західного та Східного Поділля, – це «в археології не зовсім з'ясовано» [34, арк. 8]. Є. Сіцінський пише, що відомості про знахідки на теренах Поділля «гробів, обложених камінням» дуже «неясні», і це вносить плутанину щодо визначення «типу похорон, трохи подібних до скринькових гробів: покійника ховали в землі, потім насипали над ним /курган/ із землі і ту могилу обкладали кругом камінням, або над похованим в землі покійником наклали камені у вигляді кургану і зверху засипали землею» [34, арк. 7]. Водночас, коли взяти до уваги, що в кам'яних скринькових гробах знаходять добре шліфовані кремінні сокирки, то «треба думати, що то була доба не раннього неоліту» [34, арк. 9], або ж то були перші часи залізної культури [34, арк. 7]. Хоча деякі віднайдені кам'яні скринькові гроби Західного Поділля були й «досить пізнього часу». Так, скриньковий гріб у с. Глещаві (*Гусятинський р-н*) містив «речі римської епохи II–III ст. н. е.» [34, арк. 9].

Таким чином, виявлені на теренах Західного та Східного Поділля кам'яні скринькові гроби свідчать про те, що й досі ще багато невідомого таїть у собі справжнє археологічне явище пізнього енеоліту – культура скринькових гробів, яка датується останніми століттями III тис. до н. е. Дослідники вказують, що населення цієї культури вело, очевидно, рухливий спосіб життя, у зв'язку з цим їх поселення мали характер тимчасових стоянок і тому відомі в незначних кількостях. Культура кулястих амфор вивчена недостатньо, тому кожна виявлена пам'ятка викликає значний науковий інтерес в археологів та істориків.

Список використаних джерел та літератури

1. Археологічне минуле Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://den82.usoz.ru/index/arkheologichne_minule
2. Бузян Г. Н. Пам'ятки давньоруського часу в селі Жванець / Г. Н. Бузян, О. О. Якубенко // VII Подільська історико-краєзнавча конференція (секція археології). Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 46-47.
3. Винар Л. Наукова діяльність д-ра Олега Кандиби / Любомир Винар // Український історик. – 1986. – Т. XXII. – Ч. 1-4 (85-88). – С. 49-74.
4. Волинь. Праісторія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://www.horyzont.narod.ru/encyklopedia/en_1_wolyn.htm
5. Голігради [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://litopys.org.ua/encycl/euii031.htm>
6. Горенко П. Розкопки у Жванці / П. Горенко // Радянське Поділля. – 1970. – № 222. – 11 листопада. – С. 4.
7. Гребеняк В. Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини / В. Гребеняк // Записки НТШ (Львів). – 1915. – Т. 122. – С. 1-17.
8. Данилевич В. Ю. Археологічна минувшина Київщини / В. Ю. Данилевич. – Збірник ІФВ (Київ). – 1925. – № 31. – 173 с.
9. Жемчужина якутської археології // Наука и человечество. – М.: Изд-во «Знание», 1985. – С. 377-378.
10. Захар'єв В. А. Мегалітичне поховання культури кулястих амфор з околиць с. Лятка на Хмельниччині / В. А. Захар'єв. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2012. – 32 с.
11. Кандиба О. Розвиток української мальованої неолітичної кераміки / О. Кандиба // Український Науковий З'їзд у Празі. – Прага: Український Академічний Комітет. – 1934. – С. 141.
12. Кандиба О. Українська мальована кераміка в європейському неоліті / О. Кандиба // Український Науковий З'їзд у Празі. – Прага: Український Академічний Комітет. – 1934. – С. 141-142.
13. Левицький І. Ф. Пам'ятки мегалітичної культури на Волині / І. Ф. Левицький // Антропологія. – Т. II. – 1929. – С. 192-222.
14. Локайчук С. Археологічні терміни в наукових працях Олександра Цинкаловського / Світлана Локайчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/810/1/tsinkalovskiy.pdf>
15. Малеев Ю. Н. Раскопки гробницы культуры шаровидных амфор на Южном Буге / Ю. Н. Малеев, В. И. Якубовский // Археологические открытия 1973 года. – М., 1974. – С. 305.
16. Мегалітична культура // Енциклопедія українознавства-II. – Львів: НТШ, 1994. – Т. 4. – С. 1504.
17. Нідерле Л. Человечество в доисторические времена / Л. Нідерле. – СПб., 1898. – С. 144.
18. Павлів Д. Перша муза Олега Кандиби / Дмитро Павлів // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 11. – 2007. – С. 11-24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/11/05pavliv.pdf>
19. Пам'ятки старовини села Городниці на Поділлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://a-ingwar.blogspot.com/2009/01/blog-post_08.html
20. Пассек Т. С. Отчёт о работах трипольской экспедиции 1948 г. / Т. С. Пассек // НА АН УССР, 1948, ф. 13.
21. Пастернак Я. Археологія / Я. Пастернак // Енциклопедія українознавства-I. – К.: Інститут української археографії АН України, 1994. – Т. 1. – С. 369-370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://litopys.org.ua/encycl/eui038.htm>
22. Пастернак Я. Бойківщина у глибині віків / Ярослав Пастернак [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://bojkosvit.com/uploads/2012/05/%>
23. Пастернак Я. Енеоліт. Західня Україна / Я. Пастернак // Енциклопедія українознавства-I. – К.: Інститут української археографії АН України, 1994. – Т. 1. – С. 381-382.
24. Пастернак Я. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / Ред. кол. О. Сосневицький, Б. Стефанович, Д. Дrajньювський. – Український архів. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид.: Діловий комітет земляків Чортківської округи, 1974. – Т. XXVI [Рецензія] / Ярослав Пастернак [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Mandriv
25. Позіховський О. Л. Пам'ятки культури кулястих амфор в околицях Острога / О. Л. Позіховський, К. П. Бунятян // Археологія. – 2012. – № 2. – С. 54-67.
26. Поховальні звичаї племені підкарпатської культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://litopys.com.ua/encyclopedia/babinska-berezhn-vska-ma-vska-b-logrud-vska>
27. Приходнюк О. М. Мегалітична куляста амфора з с. Завок Хмельницької області / О. М. Приходнюк // Археологія. – Т. 23. – 1970. – С. 206-207.
28. Рудич Т.О. Антропологічний склад населення культури кулястих амфор України / Т.О. Рудич // Археологія. – 2013. – № 1. – С. 97-105.
29. Свешников И. К. Культура шаровидных амфор / И. К. Свешников // САИ В1-27. – М., 1983. – С. 53-54.
30. Свешников И. К. Подільська група // Свешников И. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери / І. К. Свешников. – К.: Наукова думка, 1974. – С. 54-71.

-
31. Сицинский Е. Случайные находки. Минувшим летом, возле деревни Кептинец... / Е. Сицинский // Археологическая летопись Южной России (Киев). – 1901. – Т. III. – С. 30-31.
 32. Сіцінський Є. Археологічні розвідки на Кам'яничині за минуле літо / Є. Сіцінський // Доповідь на розширених урочистих зборах з нагоди 60-тиліття від дня народження і 40-річчя наукової і громадської діяльності академіка Михайла Грушевського у Кам'янці 3 жовтня 1926 р.
 33. Сіцінський Є. Й. Археологічна карта Подільської губернії / Є. Й. Сіцінський; факсимільне перевидання; Упорядник і видавець О. Л. Баженов, передмова І. С. Винокур. – Кам'янець-Подільський: Центр Поділлязнавства, 2001. – I-IV, 128 с.; іл.
 34. Сіцінський Є. Кам'яні скринькові гроби на Поділлі (з приводу знахідки такого гробу на Кам'яничині) Машинопис. 1928 рік // ВУАК. Науковий архів Інституту археології НАН України. – ВУАК. Фонд № 202/28. – 22 арк.
 35. Сіцінський Є. Матеріали до археології Західного Поділля: Кам'яні скринькові гроби на Західному Поділлі / Є. Сіцінський // Записки ВУАК (Київ). – 1930. – Т. 1. – С. 24-44.
 36. Трембіцький А. М. До історії археологічних досліджень Є. Й. Сіцінського на Поділлі / А. М. Трембіцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2004. – Т. 13. – С. 300-311.
 37. Трембіцький А. М. Кам'яні скринькові гроби Західного та Східного Поділля Поділлі / А. М. Трембіцький // Археологічні студії «Межибіж». Науковий щорічник 2'2013 / За ред. А. М. Трембіцького, О. Г. Погорільця. – Хмельницький: ІРД, 2013. – С. 295-320.
 38. Філь Ю. В Кам'янецькому Науковому Т[овариств]ві / Ю. Філь // Червоний Кордон (Кам'янець-Подільський). – 1926. – № 247. – 8 жовтня.
 39. Хоростків // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

Анна Яненко

к.і.н., провідний науковий співробітник
Національного Києво-Печерського
історико-культурного заповідника
м. Київ

ЩОДЕННИК НАУКОВОГО РОБІТНИКА АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ВУАН С. С. МАГУРИ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті вводиться до наукового обігу щоденник наукового співробітника Археологічного музею ВУАН Сильвестра Сильвестровича Магури. Записи щоденника аналізуються в контексті інституціональної історії археології міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Археологічний музей ВУАН, С. С. Магура, історія археології, музейні колекції, міжвоєнний період.

Історію археології УСРР складають історії окремих особистостей-дослідників, які протягом 1920–30-х рр. проводили свою діяльність як фундатори та співробітники низки академічних і позаакадемічних установ. Вивчення утворення й функціонування археологічних наукових інституцій на теренах України є невід'ємною умовою для розуміння сучасного стану розвитку науки, принципів її організації, ступеню збереженості археологічної спадщини країни. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує історія створення і діяльності Археологічного музею ВУАН, що об'єднав як дослідників-археологів, так і значні археологічні фонди кількох закладів.

Передумови створення, функціонування й доля Археологічного музею ВУАН висвітлені у вітчизняній та зарубіжній історіографії фрагментарно. Перші згадки про установу в контексті розвитку академічної науки в Україні, й археології зокрема, містяться у підготовлених на еміграції узагальнюючих роботах Н. Д. Полонської-Василенко та П. П. Курінного.

Сучасні вітчизняні дослідники історії музейної справи та археології побіжно також висвітлювали проблематику Археологічного музею. Найбільш повною такою науковою розвідкою є стаття В. А. Колеснікової «До історії Всеукраїнського археологічного музею». Окремі свідчення щодо функціонування установи та формування її колекцій містяться у роботах С. І. Білоконя [2; 3], М. В. Оксеніч [18], Л. А. Іващук [6], а також у дослідженнях, присвячених життю і долі співробітників музею – В. Є. Козловській [19], С. С. Магурі [17; 22], К. Ю. Коршаку [5], Н. Л. Кордиш [4; 23]. Фрагментарність висвітлення історії Археологічного музею ВУАН в контексті інституціональної історії археології міжвоєнного періоду актуалізує необхідність додаткового вивчення та введення до наукового обігу архівних джерел з цієї теми.